

2. gaia

FONETIKARA HURBILKETA

Fonetika

"Hizkuntza nahita sortutako sinbolo-sistema baten bidez ideiak, emozioak eta desioak komunikatzeko metodoa da, bereziki gizakiarena dena eta ez instintiboa. Sinbolo horiek entzumenezkoak dira batez ere, eta hizketa-organo deiturikoen sortzen dituzte"

E. Sapir (1921).

Sapir. E (1954). *El Lenguaje*. F.cultura económica, Madril

Fonetika

- Hizkuntza ahozko fenomeno da
- Idazketa gizakiaren asmakuntza den bezala, hizketa ere bai.
- Horregatik, beharrezkoa da hizketaren fenomeno aztertzea, behar bezala ezagutzeko eta estimulatzeko.
- Hizketaren soinuak aztertzen dituen diziplinari **Fonetika** deitzen zaio.

Fonetika

- Prozesu fisikoa: pertsona baten ahotik proiektatzen diren eta beste baten belarrira eramaten diren soinu-uhinen mugimendua.
- Prozesu fisiologikoak fonazioaren eta entzumenaren mekanismo guztiak barne hartzen ditu. Burmuinak belarriak entzungo duen soinu bulkada bat transmititzen die fonazio organoei.
- Prozesu psikikoa abstrakzio-prozesu bihurtzen da. Bakoitzak bere burmuinean duen hizkuntza baten soinuen irudi akustikoa da.

Soinuen artikulazioa

- Ahotsaren organoek soinuak ahoskatzeko egiten dituzten mugimenduen multzoa, eta hori egiteko unean hartzen duten posizio berezia da artikulazioa.
- Fonemak hizkuntza baten soinuen gutxieneko unitateak dira. Esanahirik ez duten arren, esanahiak bereizteko balio duten unitateak dira.

Gomendatutako ariketak (383-396 or.): RODERO, EMMA. *Locución radiofónica*. Instituto oficial de radio y televisión. Madrid, 2003

Soinuen artikulazioa

- Nazioarteko alfabeto fonikoa: mundu osoko hizkuntzetan erabilitako soinuak irudikatzen dituen sinboloen multzoa.
- Soinu oro karaktere-multzo batez osatuta dago, eta irudikatzen dituen sinboloa horiek erabiltzeko modu labur eta eroso baina ez da.
- Fonemen banaketa: bokalak eta kontsonanteak

Bokalen artikulazioa

- Bokal-hotsek ez dute inolako oztoporik ahotsez igortzerako garaian.
- Soinuak ez du inolako oztoporik kanpora ateratzeko bidean.
- Silabako nukleo bat osatzeko gaitasuna dute, baita kontsonanteen laguntzarik gabe ere.

Bokalen artikulazioa

- Mingainaren altueraren arabera
  - Bokal itxiak (edo altuak): **I-U**
  - Erdi itxiak (edo erdi altuak): **E-O**
  - Bokal irekiak (edo baxuak): **A**
- Mingainaren kokapen aurreratuaren/atzeratuaren arabera
  - Aurrekoak (palatalak): **E-I**
  - Erdigunekoak: **A**
  - Atzekoak (belarrak): **O-U**
- Ezpainenetako ekintzaren arabera
  - Biribilduak: **O-U**
  - Biribildu gabeak: **A-E-I**

Bokalen artikulazioa

I: Kokapen aurreratuena eta itxiena (edo altuena) duena, ahoa biribildu gabe

A: Erdiguneko kokapena eta irekia (edo baxua) duena, ahoa biribildu gabe

U: Kokapenik atzeratuena eta itxiena (edo altuena) duena, ahoa biribilduta

E: Kokapen aurreratua eta erdi itxia (edo erdi-altua) duena, ahoa biribildu gabe

O: Kokapen erdi-itxia eta atzeratua duena, ahoa biribilduta

Kontsonanteen artikulazioa

Artikulazio-puntuak eragindako ezaugarriak

EZAUGARRIA	ORGANOAK	ADIBIDEAK
Ezpainbikaria	Ezpainen arteko kontaktuak eragindakoak	p, m, b-v
Ezpain-horzkaria	Beheko ezpaina goiko ebakortzen gainean jartzen da	f
Hortzartekaria	Mihia goiko eta beheko ebakortzen artean jartzen da	z, c
Horzkaria	Mihiak goiko ebakortzen aurka talka egiten du	t, d
Albeolarra	Mihiak albeoloak ukitzen ditu	s, n, l, r
Sabaikaria	Mihiak ahosabaia ukitzen du	ch, ll, ñ
Belarra	Mihiak ahosabai biguna ukitzen du	k-c, g, j

Kontsonanteen artikulazioa

Artikulazio-puntuak eragindako ezaugarriak

EZAUGARRIA	ORGANOAK	SOINUAK
Herskaria	Aireari eutsi eta bat-batean kanporatzen da	p, b, v, t, d, k, g, c
Sudurkaria	Sudur-hobietatik ateratzen da airea	m, n, ñ
Frikaria	Airea pixkanaka ateratzen da ahoko obertura txiki baten bitartez	f, v, b, d, z, c, s, y, j, g,
Afrikaria	Airea eutsi egiten zaio, eta ondoren, irekidura txiki baten bidez kanporatzen da	ch
Albokaria	Airea ahoaren alboetatik ateratzen da	l, ll
Dardarkaria	Mihiak dardarak eragiten ditu	r, rr

Kontsonante **herskariak**

- Aire-fluxuari eutsi eta ondoren askatu edo lehertzeagatik gertatzen dira
- Gaztelaniak sei soinu herskari ditu, eta euskarak zortzi
- Herskarietarako artikulazio-puntuak hauek dira: ezpainetakoak edo eztarrikoak:

Ezpainbikariak: P, B	Ezpaineekin kontaktua	Bapo
Horzkariak: T, D	Mihiaren puntaren eta goiko hortzen arteko kontaktua	Tente, Denda
Belarrak: K, G	Ahosabaiko mihiaren eta ahosabai bigunaren arteko kontaktua	Korta, Gorde
Sabaikariak: DD, TT	Mihiaren eta ahosabaiaren arteko kontaktua	Maddi, Kattalin

* Hizki batzuek soinu herskariak irudikatzen dituzte, baina hitzaren zein tokitan kokatuta daudenaren arabera, fonema frikaria edo hurbilekoa da. Hori D, B eta G hizkiek irudikatutako fonemekin gertatzen da (adibidez, dedo, baba eta Gago hitzetan).

Kontsonante **Frikariak**

- Artikulazio-organoak estutuz ahoskatzen dira.
- Aire ahotik irteten da, eta giltzadura-organoak ukitzen ditu.
- Gaztelaniak bost soinu frikari ditu eta lau partekatzen ditu euskararekin.
- Ahoskatzean esku hartzen duten organoen arabera, ondoko taula dugu:
-

Ezpain-horzkariak: F	Beheko ezpaina eta goiko hortzak ukitzea	Afari
Hortzartekariak: Z	Mihiaren kokapena hortzen artean	Zarza
Albeolarrak: S Euskaraz: S, Z, X	Mihiaren eta albeoloen arteko kontaktua	Sopa Su, Zu, Xoxo
Sabaikariak: Y Euskaraz: J	Mihiaren eta ahosabai gogorraren arteko kontaktua	Haya Jan
Belarrak: J Euskaraz: J	Ahosabaiko mihiaren eta ahosabai bigunaren arteko kontaktua	Ojo Jan

Kontsonante **Afrikariak**

- Soinu horiek bi fasetan sortzen dira:
  - Lehena, herskaria (oztopoak daude)
  - Bigarren frikaria (marruskadura dago)
- Gaztelaniak soinu afrikari bakarra du. Euskarak hiru ditu

Albeolarrak: Ts, Tz	Mihiaren eta albeoloen arteko kontaktua	Atso, Atzo
Sabaikariak: Ch Euskaraz Tx	Mihiaren eta ahosabaiaren arteko kontaktua	Chico Etxe

Kontsonante **Sudurkariak**

- Ahosabai biguna erorita mantentzen da eta airea sudur-barrunbetatik igarotzen uzten du.
- Ahoko barrunbean hersketa dute, eta sudur-barrunbetarako irteera irekita geratzen da.

Ezpainbikariak: M	Ezpainen arteko kontaktua	Mesa Hemen
Albeolarrak: N	Mihiaren eta albeoloen arteko kontaktua	Nene Ni
Sabaikariak: Ñ	Mihiaren eta ahosabaiaren arteko kontaktua	Año Baina

Kontsonante **Albokariak**

- Mingainak airea aurrealdetik irtetea eragozten du, baina alboetatik irtetea ahalbidetu.
- Gaztelaniak eta euskarak bi soinu albokari dituzte

Albeolarrak: L	Mihiaren eta albeoloen arteko kontaktua	Lavar Lolo
Sabaikariak: LI	Mihiaren eta ahosabaiaren arteko kontaktua	Lluvia Oilo

Kontsonante **Dardarkariak**

- Mihiaren puntak bibrazio-mugimendu azkarra egiten du.
- Goiko albeoloak ukitzen ditu eta airea irtetea eragozten du, mihia dardaran jarritz; ondorioz, airearen irteera bidea oso azkar ireki eta ixten da

Albeolarrak: R, Rr	Mihiaren eta albeoloen arteko kontaktua	Caro, Carro Ere, Erre
--------------------	---	--------------------------

Ahots korden ekintzaren arabera

Soinudunak										Gorrak								
b	d	g	y	m	n	ñ	l	ll	r	rr	p	t	k	f	s	z	j	ch

Ahoskera motak

- Iparraldekoa:
Ahoskera gaztelaniarra
- Hegoaldekoa eta amerikarra
Andaluziako, Kanarietako eta Latinoamerikako ahoskera

Ahoskera desberdintasun nabarmenena [s] eta [c] soinetan dago, alegia, soinu horiek ez esan, gehiegi azpimarratzean eta [z] soinuaz egitean

Historian zehar hainbat iritzi egon dira azentu motei dagokienez:

“Ahoskera onaren arau orokor gisa, Gaztelan pertsona ilustratuen elkarrizketetan maiz erabiltzen dena aipatu behar da, idazkeraren estilora gehien hurbiltzen dena delako (...) Ahoskera zuzenak probintziako arrunkeria oro baztertzen du” (Navarro, 1918: 8)

“Gauzak alderantzizkoak dira. Historikoki XVIII. mendean hasten den prozesuan ezarritako ortografiak erabakitzen du gaztelerazko ahoskera. Hau da, bi ahoskeren aurrean, bata erreinuetako hiriburuetakoa eta bestea hegoaldekkoa eta kolonietakoa, gorteko idazkera gailentzen da” (Garrido, 1994: 43)

Orotariko programazioa duten irrati eta telebistetan azentu bakoitzaren berezitasunak neutralizatzeko joera dago. Eskualdeko edo tokiko telebistetan, lurraldearen arabeko azentudun lokuzioak gordetzeak audientziaren fidelizazioan lagundu dezake, identifikazioaren bitartez

“Tokiko eta autonomiako irrati eta telebistak sortu zirenetik, eskualdeetako azentu ugari agertu dira, eta ikusleei beren eremuetako aurkezleekin erosoago identifikatzeko aukera eman zaie”

(Rodero, 2003: 297)

Ahoskeran egiten diren akats ohikoenak

- **Aldakuntza akatsak**
  - Hizkien hurrenkera trukatzea: Gabriel-Grabiel, kroketa-kokreta...
  - Kontsonanteak aldatzea: Ditzongo-diptongo, unibersidade-unibertsitate...
- **Kontrakzio akatsak:**
"Zer esan du?"-"Zezan du?", "Zer moduz"- "Ze mouz"
- **Gehikuntza akatsa:**
Bilbao-Bilbado, zergatik-zergaitik, laster-laister...
- **Ezabaketa akatsa:**
Kontzeptu-konzeptu, kontsonante-konsonante, objektu-objetu...

Fonetika eta Artea

2. gaia Fonetikara hurbilketa

Poesia fonetiko

- Dadaista mugimendua
- Adierazle gorena:
  - Kurt Schwitters
  - Sonata soinu primitiboetan (*Ursonate*)

<http://www.merzmail.net/fonetica.htm>

<https://www.youtube.com/watch?v=6X7E2i0KMqM>

